

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Лора ПРОНКІНА, Ольга МАРЧЕНКО

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ОБМІНІ ЗНАННЯМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ТЕХНОЛОГІЙ

Розкрито сутність, структуру міжнародного ринку знань, сегментами якого є ринки інтелектуальних ресурсів працівників і фахівців знань; освітніх, консалтингових, науково-технічних послуг; технологій і продукції високотехнологічних секторів; об'єктів права інтелектуальної власності. Обґрунтовано роль міжнародного обміну знаннями у забезпеченні технологічного розвитку України в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів. Запропоновано заходи, що спрямовані на посилення європейської орієнтації державної політики технологічного розвитку на базі міжнародного обміну знаннями.

Ключові слова: міжнародний ринок знань, обмін знаннями, політика технологічного розвитку, освітні послуги.

Постановка проблем. В умовах сучасних постіндустріальних перетворень знання набувають ролі пріоритетного ресурсу розвитку національної економіки на інноваційній основі, одного з визначальних факторів її конкурентоспроможності як внутрішньої, так і зовнішньої. Від того, яке місце займає країна у міжнародному обміні знань, безпосередньо залежить ступінь її інтегрованості у міжнародне співробітництво, насамперед науково-технічне. Отже, важливим напрямом інтеграції України у європейський економічний простір є забезпечення її ефективної діяльності як суб'єкта міжнародного ринку знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів стану і напрямів технологічного розвитку України та ролі держави у цій сфері присвячено праці: П. С. Єщенко, С. О. Радзівєвської, І. А. Шовкуна, М. М. Якубовського та ін. Такий аспект технологічної політики, як розвиток міжнародного обміну знаннями, не став ще предметом комплексного аналізу.

Виділення невирішеної проблеми. У сучасний період одним з найважливіших напрямів наукового аналізу науково-технічного співробітництва України та європейських країн є з'ясування умов, чинників та напрямів діяльності національних суб'єктів на міжнародному ринку знань.

Постановка мети і завдань. Метою статті є визначення та характеристика головних умов і напрямів діяльності України як учасника міжнародного обміну знань, обґрунтування головних заходів держави із забезпечення європейської орієнтації політики технологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обмін знаннями є системою техніко-технологічних, економічних і правових відносин, пов'язаних з рухом загальних та спеціальних знань між їх продуцентами і споживачами. Це система трансакцій, об'єктом яких є знання та їх носії.

На міжнародному рівні обмін знаннями здійснюється як їх рух між національними суб'єктами різних країн, поєднаних завдяки інтеграційним процесам єдиним європейським науково-технічним та інформаційним простором.

Міжнародний обмін знаннями може бути:

– некомерційним, формами якого є професійні контакти науковців та фахівців різних країн, їх сумісна діяльність щодо вирішення певних проблем, міжнародні конференції, семінари тощо;

– комерційним, що передбачає комерціалізацію знань як набуття ними товарної форми та їх обмін на міжнародному ринку знань.

Міжнародний ринок знань виступає регулятором їх руху між країнами та охоплює експорт та імпорт знань, які залежно від їх носіїв набувають різних форм. Структуризація ринку знань базується на визначенні їх головних форм:

– суб'єктивні знання як система понять, що відображають відношення людини (групи людей) до дійсності та виступають продуктом її пізнавальної діяльності. Це невідокремлені від людини знання, які можуть бути загальними і спеціальними, персональними та колективними;

– кодифіковані знання, які є відокремленими від людини, представленими в знаковій формі чи у формі символів;

– об'єктивовані знання – інтелектуальні моделі, які втілені в об'єктивній формі процесів діяльності, її інструментів та результатів.

Розглянемо структуру міжнародного ринку знань залежно від форм і носіїв останніх, зосередившись на комерційному обміні спеціальних знань.

1. Суб'єктивні спеціальні знання. Їх носіями є люди, які володіють певним рівнем професійної підготовки та кваліфікації. Ці особи використовують спеціальні знання як інтелектуальний ресурс їх професійної діяльності. Знання, по-перше, втілюються у продуктах, послугах, технологіях, новаціях та ін.; по-друге, передаються (обмінюються) між учасниками процесу їх використання: виробничого, наукового, інноваційного тощо. Відповідно, важливими складовими експорту і імпорту знань є такі: 1) міжнародна міграція працівників і фахівців знань; 2) міжнародна освіта та інші форми передавання суб'єктивних знань (консалтинг, обмін досвідом) на комерційних засадах.

Працівники знань (knowledge worker) – це ті особи, головним засобом праці яких є специфічні знання, що використовуються у їх професійній діяльності. Зміст їх праці складають такі характеристики, як професійність, індивідуалізованість і персоніфікованість процесу інтелектуальної праці та її результату, творчість, спроможність працювати у команді. П. Друкер зазначає, що, по-перше, на відміну від усіх інших учасників трудового процесу, вони самі, причому безроздільно, володіють своїми власними засобами виробництва: інтелектом, пам'яттю, знаннями, ініціативою, особистим досвідом, що належать їм нерозривно та є неявними, "прихованими". По-друге, працівники знань, не залежать від кваліфікації, є гвинтиками деякого виробничого процесу, спроможні ефективно працювати тільки в складі колективу. На його думку, працівник знань – це зовсім не якийсь вчений-одинак, унікальний творець або керуючий, це звичайний співучасник загальної корпоративної справи, продуктом якої є знання [1]. Вважаємо, що працівникам знань притаманна ще одна особливість – відносна автономія, що забезпечується їх власністю на знання як ресурс професійної діяльності. Як зауважує В. Л. Іноземцев, висококваліфікований сучасний фахівець, який, на відміну від економічних стимулів, надає перевагу можливості підвищувати свій інтелектуальний і культурний рівень, вже не має тієї жорсткої залежності від

компанії, оскільки може виробляти свій інформаційний продукт і за межами її структур, маючи необхідні засоби виробництва у особистій власності” [2]. З огляду на це, працівники знань є наймобільнішою частиною сукупної робочої сили, що є основою та чинником їх міжнародної міграції.

Професіонали знань (knowledge professionals) – це фахівці, діяльність яких безпосередньо пов’язана з продукуванням, передачею (обміном), накопиченням та використанням знань (вчені, викладачі, консультанти). Для цієї групи зайнятих знання є не тільки ресурсом, а й об’єктом, предметом і результатом професійної діяльності. Міжнародна міграція фахівців знань є за своїм змістом рухом знань як інтелектуального ресурсу виробництва та інновацій, який є персоніфікованим, втіленим у людині. Сучасний стан підготовки та реалізації у суспільних інтересах потенціалу фахівців знань в Україні можливо охарактеризувати як “розтрату умів”, що виявляється у таких негативних явищах, як значний відплив за кордон knowledge professionals, їх праця не за фахом і кваліфікацією, безробіття.

Суб’єктивні знання передаються в процесі навчання, обміну досвідом, консультування тощо, тобто від вчителя до учня, від консультанта до клієнта. Саме в освітніх і консалтингових послугах інституціоналізуються спеціальні суб’єктивні знання, що є основою їх міжнародного обміну у формі купівлі-продажу зазначених послуг. Освітні і консалтингові послуги належать до знаннємістких (knowledge-intensive) високотехнологічних послуг – послуг, насичених знаннями.

Освітні послуги як сукупність навчальних, виховних, розвиваючих дій фахівців забезпечують накопичення та ретрансляцію загальних і професійних знань. У 2012–2013 рр. у ВНЗ України здобували освіту 60 тис. студентів з 146 країн світу. Більшість опановували медичний фах (понад 16 тис.). Більше ніж 13 тисяч іноземних студентів вивчали технічні науки. Фінансові надходження від іноземних студентів, які сприяють розвитку української економіки, становили у 2012/2013 рр. до 4,3 млрд грн.[3].

Консалтинг визначають методом впровадження наукових знань в економіку [4, с. 11], спеціальним каналом поширення професійних знань. В Україні у першому кварталі 2014 р. експорт професійних та консалтингових послуг складав 4,4% загального обсягу експорту послуг, імпорт – 7,1% загального обсягу імпорту послуг, сальдо експорту та імпорту цих послуг було додатнім (+ 46, 3 млн. дол.) (табл. 1).

Таблиця 1

Експорт-імпорт знаннємістких послуг в Україні у першому кварталі 2014 року

ПОСЛУГИ	ЕКСПОРТ		ІМПОРТ		САЛЬДО млн. дол.
	Обсяг, млн. дол.	у % до загального обсягу	Обсяг, млн. дол.	у % до загального обсягу	
Роялті та інші послуги, пов’язані з використанням інтелектуальної власності	14,3	0,5	105,0	8,0	-90,7
Інформаційні послуги	46,5	1,5	16,3	1,2	+30,2
Послуги дослідження та розробки	47,6	1,5	7,0	0,5	+ 40,6
Професійні та консалтингові послуги	143,8	4,4	94,5	7,1	+49,3
Наукові та технічні послуги	90,7	3,8	25,2	1,9	+65,5
Усього	342,9	11,3	248,0	19,0	+94,9

Примітка. Розраховано на основі даних: [5]

Отже, важливими каналами міжнародного обміну суб'єктивних знань на комерційній основі є освіта і консалтинг, а міжнародні ринки освітніх та консалтингових послуг слід вважати складовими міжнародного ринку знань.

2. *Кодифіковані спеціальні знання.* Освіта і консалтинг забезпечують також міжнародний рух кодифікованих знань. Його специфічним каналом є науково-технічні послуги – діяльність фахівців різних галузей науки і техніки, спрямована на забезпечення суб'єктів господарювання науковими продуктами, використання яких приносить економічні вигоди, сприяє підвищенню їх ділової і інноваційної активності. У складі науково-технічних послуг варто виокремити контрактні науково-дослідні, дослідно-конструкторські розробки (НДДКР) та інжиніринг.

Результатом контрактних НДДКР, здійснення яких спрямовано на вирішення проблем, поставлених перед виконавцями їх замовниками, є науково-технічна продукція: науково-технічна інформація і технічні знання, науково-технічні проекти та документація, ноу-хау, технічний досвід, інтелектуальні продукти-новації і зразки нової продукції, наукові, технічні, технологічні розробки та ін., що є об'єктом купівлі-продажу на ринку науково-технічних послуг. Послуги у сфері НДДКР виступають джерелом спеціальних знань і інформації.

Важливими складовими інжинірингу як комплексу науково-технічних послуг є такі:

– дослідницький інжиніринг – послуги з підготовки інженерних рішень виробничих проблем суб'єктів господарювання;

– технологічний інжиніринг – послуги з розробки й надання підприємствам виробничої сфери різних технологій;

– консультативний інжиніринг – професійна допомога суб'єктам господарювання з питань організації й управління інноваційною діяльністю (у процесі вибору й впровадження інноваційного проекту, технологічних рішень і ін.). Ці види інжинірингу є спеціальними каналами міжнародного обміну як суб'єктивними, так і кодифікованими професійними знаннями.

В Україні у першому кварталі 2014 р. експорт наукових та технічних послуг становив 3,8% загального обсягу експорту послуг, імпорт – 1,9% загального обсягу імпорту послуг, сальдо експорту та імпорту цих послуг було додатнім (+ 65, 3 млн. дол.) (табл. 1).

Важливим каналом міжнародного руху різних форм спеціальних знань є обмін технологій як передавання на комерційних засадах:

– об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів промислової власності: винаходів (дослідних моделей), промислових зразків, "ноу-хау" тощо;

– науково-технічної інформації;

– патентів, ліцензій;

– уречевленої технології: технічної документації, комплектуючих вузлів, технологічних ліній, установок, підприємств, високотехнологічної продукції (послуг).

Місце України у міжнародного обміні технологій характеризують показники частки роялті і ліцензійних послуг у експорті-імпорті послуг (табл. 2)

Таблиця 2

**Роялті та ліцензійні послуги у структурі експорту-імпорту послуг в Україні
(2005–2012 рр.)**

Роки	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Експорт	9,7	39,5	14,6	41,5	46,1	56,4
Імпорт	209,6	287,2	259,5	435,3	411,8	419,8
Сальдо	-196,9	-247,7	-244,9	-393,8	-365,7	-363,4

Примітка. Наведено за [6].

У першому кварталі 2014 р. експорт роялті та інших послуг, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності, складав 0,5% загального обсягу експорту послуг, імпорт – 8% загального обсягу імпорту послуг, а отже, сальдо експорту та імпорту цих послуг було від'ємним – 90,7 млн. дол. (табл. 1).

3. *Об'єктивовані (уречевлені) спеціальні знання.* Як відомо, чинником міжнародних відносин у науково-технічній сфері виступають технологічні розриви між країнами, що, з одного боку, формує переваги для країн – лідерів науково-технічного розвитку як продуцентів та експортерів новітніх технологій, а з іншого боку, перетворює країни – технологічні аутсайтери на імпортерів високотехнологічної продукції, науково-технічних розробок та ін. Як підкреслює М. М. Якубовський, Україна поки реалізує модель “наздоганяючого розвитку”, використовуючи переважну частину своїх інноваційних ресурсів для придбання нових технологій, машин, обладнання, установок та інших основних засобів на умовах трансферу з розвинених країн [7, с. 35]. Україна є технологічним аутсайдером, що обмежує її конкурентоспроможність на європейському ринку знань. Технологічна відсталість нашої країни має багато виявів, серед яких такі:

1) *низька питома вага п'ятого та шостого технологічних укладів*, що забезпечують науково-технічний розвиток національної економіки в умовах формування економіки знань. В Україні на підприємства третього технологічного укладу припадає зараз 46% їх загальної кількості, четвертого – близько 50%, п'ятого – 3%, шостого – 1% [8, с. 51]. На обґрунтовану думку І. Шовкуна, в Україні існує реальна загроза поглиблення технологічного регресу [9, с. 38];

2) *зростаючий ступінь зношування основного капіталу* як фізичного, так і морального, що суттєво обмежує технологічний розвиток. “Особливу тривогу викликає моральне старіння фондів як в економіці країни в цілому, так і в машинобудуванні – “локомотиви” технічного переозброєння”. Цілком очевидно, що устаткування, старіше від 15 років, не здатне здійснити інноваційне переозброєння народного господарства країни, зробити його ефективним і конкурентоспроможним на світовому ринку” [10, с. 9]. В Україні частка застарілих основних фондів зараз складає у машинобудуванні – 84,3%, хімічній і нафтохімічній промисловості – 66,8% [7, с. 26];

3) *низька інноваційна активність суб'єктів господарювання.* Протягом 2000–2012 рр. питома вага підприємств, що займалися інноваціями, та підприємств, що впроваджували інновації, була на низькому рівні і майже не змінилася за дванадцять років: у 2000 р. значення цих показників було відповідно 18% і 14,8%; у 2012 – 17,4% і 13,6% [11]. Наведені дані вказують на відсутність в Україні стимулів та умов інноваційного розвитку національної економіки, що негативно впливає на її конкурентоспроможність у європейському економічному просторі. Як справедливо пише П. Єщенко, практика господарювання переконує, що вітчизняні підприємства не зацікавлені у виробництві інноваційних виробів і в переході до більш високотехнологічного способу відтворення” [10, с. 13]. Навпаки, економіка знань характеризується інтелектуалізацією бізнесу, формуванням та розвитком інтелектуального підприємництва, суб'єктом якого є підприємці знань (knowledge entrepreneurs). Особливістю інтелектуального бізнесу є те, що фундаментом його успіху є інтелектуальна діяльність, головним чинником – знання та досвід підприємців, продуктом – інтелектуальний продукт. Сутнісною рисою інтелектуального бізнесу є інновативність – здатність підприємців знань чітко й адекватно реагувати на найменші зміни на ринку шляхом випуску нової або вдосконалення старої продукції,

впровадження нових технологій виробництва й збуту, реструктуризації, удосконалення системи внутрішньофірмового управління й використання новітніх маркетингових стратегій [12, с. 11]. Інновативність бізнесу ґрунтується на потребі і здатності knowledge entrepreneurs сприймати, впроваджувати й використовувати інноваційні ідеї та продукти. П. Друкер у вступі до книги "Бізнес и інновации" пише, що ця книга представляє інновації і підприємництво як діяльність і галузь знань [13, с. 7]. Дійсно, інтелектуальне підприємництво та інновації – це єдина система, що базується на знаннях і забезпечує продукування нових знань та їх впровадження. Сприйнятливість до нововведень, постійні пошуки нових ідей і рішень, їх продукування й втілення у господарську практику – фундаментальні умови конкурентоспроможності інтелектуального бізнесу як інтелектуального новаторства. Інтелектуальний бізнес є творчим, його ефективність безпосередньо залежить від ступеня його креативності. Інтелектуалізація бізнесу зумовлює формування нових організаційних форм підприємництва, набуття фірмами рис інтелектуальної організації, що навчається;

4) *обмеження малого інноваційного бізнесу*, розвиток якого знаходиться в руслі загальносвітової тенденції формування гнучкої змішаної економіки, яка поєднує різні форми власності та моделі господарювання, забезпечує технологічний розвиток національної економіки. Саме малий інноваційний бізнес складає основу венчурного підприємництва в сфері новітніх технологій. В Україні у 2012 р. у структурі підприємств за розмірами великі підприємства становили 0,2%, середні – 5,5%, малі – 94,3%, їх частка у загальному обсязі реалізації продукції була відповідно: 41,9%, 42,1 %, 16%, зокрема частка малих підприємств у обсязі реалізації продукції промисловості – 4,8%, професійної наукової і технічної діяльності – 16%, операцій з нарухомістю – 51,9% [14]. Отже, у сучасний період в Україні малий бізнес не відіграє суттєвої ролі у подоланні технологічного відставання.

Забезпечення європейської орієнтації державної політики в сфері технологій вимагає здійснення комплексу заходів щодо подолання технологічної відсталості національної економіки, серед яких одним із найважливіших є участь національних суб'єктів господарювання у міжнародному обміні знаннями. Необхідність цього безпосередньо пов'язана з розвитком науково-технічного і технологічного співробітництва з європейськими країнами, якісно новий рівень якого забезпечується Угодою про асоціацію вільної торгівлі України з ЄС. По-перше, оскільки міжнародне науково-технічне співробітництво базується на наукоміській спеціалізації країн, яка визначається їх забезпеченістю інтелектуальними ресурсами та їх структурою, обмін знань у межах європейського економічного простору буде сприяти накопиченню національного науково-технічного потенціалу, який сьогодні Україна втрачає. За даними П. Єщенко, внаслідок здійснюваної в Україні науково-технічної політики, питома вага виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП неухильно знижувалася з 1,36% у 1996 р. до 0,8% у 2012 р. [10, с. 12]. По-друге, здійснення міжнародного обміну знаннями є однією з найважливіших умов включення України у європейські програми науково-технічного співробітництва, які спрямовані на створення єдиного європейського науково-технічного простору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Важливим напрямом європейської орієнтації державної політики технологічного розвитку в Україні треба визнати створення умов для розвитку комерційного і некомерційного обміну спеціальними знаннями у єдиному міжнародному науково-технічному та інформаційному просторі. Міжнародний обмін знаннями є, з одного боку, важливою

умовою розвитку співробітництва України з країнами ЄС, з іншого боку, закономірним наслідком інтенсифікації інтеграційних процесів.

Головними сегментами міжнародного ринку знань є ринки: інтелектуальних ресурсів працівників і фахівців знань; освітніх, консалтингових, науково-технічних послуг; технологій і продукції високотехнологічних секторів (уречевлених знань), об'єктів права інтелектуальної власності (патентів, ліцензій). Державна політика в сфері технологій має бути спрямована на розвиток та ефективне використання всіх каналів міжнародного руху знань на комерційних засадах. До головних напрямів цієї діяльності належать такі:

1) формування та забезпечення ефективного функціонування міжнародного сегмента освітньої інфраструктури національного ринку праці з метою створення умов для участі працівників у певних формах безперервної освіти, забезпечення необхідного рівня їх навчання, перенавчання та самонавчання, підвищення їх кваліфікації, оволодіння новими професіями у межах європейського освітнього простору. Державна допомога працівникам знань повинна включати заходи щодо компенсації у різних формах їх витрат на навчання. У цьому аспекті ефективним може бути державне страхування певних індивідуальних, корпоративних освітніх програм міжнародного рівня. Не менш важливими є державні заходи щодо стимулювання і страхування інвестицій роботодавців у підвищення освітнього рівня працівників;

2) впровадження магістерських програм з підготовки фахівців знань, що надають знаннємісткі послуги з інноваційної, науково-технічної діяльності тощо. На нашу думку, визначення державою стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку має супроводжуватися розробкою заходів щодо підготовки консультантів з певних міжнародних освітніх, інноваційних, науково-технічних та ін. програм;

3) здійснення комплексної державної програми підготовки, працевлаштування та соціального захисту фахівців знань, оскільки "розтрата умів" вказує на значні втрати знаннєвого ресурсу розвитку національної економіки та її євроінтеграції, породжує соціальні суперечності та конфлікти;

4) державна підтримка діяльності національних продуцентів освітніх і консалтингових послуг на європейському ринку знань, доступ національних суб'єктів до європейської освіти, міжнародного консалтингу. Держава має сприяти міжнародній мобільності викладачів, студентів, консультантів, розвитку експорту та імпорту освітніх, консалтингових, науково-технічних послуг. Наприклад, у контексті європейської орієнтації освіти ефективним є поширення практики спільних дипломів. Така програма, наприклад, діє в КПІ з провідними німецькими, французькими, американськими та турецькими ВНЗ;

5) здійснення дієвої політики держави щодо розвитку інтелектуального підприємництва, якому притаманна визначальна роль у подоланні технологічної відсталості національної економіки. Держава повинна сприяти формуванню та розвитку "підприємницького суспільства", у якому інтелектуальне підприємництво є системним явищем, охоплює усі галузі та сфери економіки. "У підприємницькому суспільстві перед усіма стоїть найскладніше завдання, від вирішення якого залежить, чи будуть використані усі існуючі можливості або ні: це необхідність постійного навчання і перекваліфікації" [13, с. 411]. Підприємницьке суспільство базується на інноваціях, що вимагає від бізнесу постійного навчання, а від держави – створення необхідних умов розвитку інтелектуального підприємництва;

6) удосконалення правового регулювання та захисту відносин інтелектуальної

власності в аспектах розширення їх об'єктів та суб'єктів, специфікації і додавання часткових прав, формування повних та часткових власників знань, адаптації національних суб'єктів до вимог європейського регулювання інтелектуальної власності.

Література

1. Друкер П. Ф. *Задачи менеджмента в XXI веке* [Електронний ресурс] / П. Ф. Друкер. – Режим доступу : <http://www.zadachi.org.ru/?n=140556>.
2. Иноземцев В. Л. *Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы* [Електронний ресурс] / В. Л. Иноземцев. – Режим доступу : <http://lib.meta.ua/book/2488/>
3. *Пріоритети української освітньої політики в умовах міжнародної науково-технічної кооперації* [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1411/>.
4. *Консалтинговые услуги в условиях реформирования экономики России* / А. В. Громов, А. Д. Бежавский, М. И. Кныш и др. ; под ред. М. И. Кныша. – СПб : Издат. Д. Буланін, 2003. – 192 с.
5. *Структура зовнішньої торгівлі послугами за I квартал 2014 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. *Динаміка структури експорту-імпорту послуг (2005–2012рр.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Якубовський М. М. Структурний вектор активізації промислового розвитку / М. М. Якубовський // *Економіка України*. – 2013. – № 12. – С. 22–39.
8. Радзієвська С. О. Вектор інтеграції та науково-технологічний розвиток України / С. О. Радзієвська // *Економіка України*. – 2013. – № 11. – С. 51–59.
9. Шовкун І. А. Фінансовий потенціал технологічного відтворення у переробній промисловості в регіонах України / І. А. Шовкун // *Економіка України*. – 2013. – № 2. – С. 38–49.
10. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки / П. С. Єщенко // *Економіка України*. – 2013. – № 10. – С. 4–19.
11. *Наукова і інноваційна діяльність (2000–2012 рр.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. *Хотяшева О. М. Инновационный менеджмент : учебн. пособ.* / О. М. Хотяшева. – СПб. : Питер, 2005. – 318 с.
13. Друкер П. Ф. *Бизнес и инновации* / Питер Ф. Друкер ; пер. с англ. К. С. Головинского. – М. : ООО “И. Д. Вильямс”, 2007. – 432 с.
14. *Розвиток підприємництва* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Druker P. F. *Management tasks in the XXIth century* [WWW resource] / P. F. Druker. – Available at : <http://www.zadachi.org.ru/?n=140556>.
2. Inozemtsev V. L. *Modern post-industrial society: nature, contradictions and prospects* [WWW resource] / V. L. Inozemtsev. – Available at : <http://lib.meta.ua/book/2488/>
3. *Priorities of Ukrainian education policy under conditions of international scientific cooperation* [WWW resource] – Available at : <http://www.niss.gov.ua/articles/1411/>.

4. *Consulting services under conditions of Russia economy reformation* / A. V. Hromov, A. D. Beliavskiy, M. Y. Knysh et al.; ed. M. Y. Knysh. – SPb : Izdat. D. Bulanyn, 2003. – 192 p.
5. *Structure of international service trade during Q1 in 2014* [WWW resource]. – Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. *Dynamics of export-import structure of services (2005–2012)* [WWW resource]. – Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Yakubovskyi M. M. *Structural vector of industrial development activation* / M. M. Yakubovskyi // *Ekonomika Ukrainy*. – 2013. – # 12. – p. 22–39.
8. Radziievska S. O. *Integration vector and sci-tech development of Ukraine* / S. O. Radziievska // *Ekonomika Ukrainy*. – 2013. – # 11. – p. 51–59.
9. Shovkun I. A. *Financial potential of technological revival in recycling industry in Ukraine's regions* / I. A. Shovkun // *Ekonomika Ukrainy*. – 2013. – # 2. – p. 38–49.
10. Yeshchenko P. S. *Economic growth without development: causes and ways of innovation economy transformation* / P. S. Yeshchenko // *Ekonomika Ukrainy*. – 2013. – # 10. – p. 4–19.
11. *Scientific and innovative activity (2000–2012)* [WWW resource]. – Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Khotiasheva O. M. *Innovative management: manual* / O. M. Khotiasheva. – SPb. : Pyter, 2005. – 318 p.
13. Druker P. F. *Business and innovations* / Pyter F. Druker ; transl. from English by K. S. Holovynskoho. – M. : OOO “Y. D. Vyliams”, 2007. – 432 p.
14. *Rozvytok pidpriemnytstva* [WWW resource]. – Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Редакція отримала матеріал 20 травня 2014 р.